

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

"ЗАТВЕРДЖУЮ"
Заступник керівника
(проректор з науково-педагогічної роботи)

М. В. Афанасьєв

Протидія фінансовим шахрайствам
робоча програма навчальної дисципліни

Галузь знань усі
Спеціальність усі
Освітній рівень **другий (магістерський)**
Освітня програма усі

Вид дисципліни
Мова викладання, навчання та оцінювання

вибіркова
українська

Завідувач кафедри *фінансів*

Журавльова І.В.

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри фінансів
Протокол № 1 від 27.08.2018 р.

Розробник:
Юшко Сергій Васильович, к.е.н., доц. кафедри фінансів

**Лист оновлення та перезатвердження
робочої програми навчальної дисципліни**

Навчальний рік	Дата засідання кафедри – розробника РПНД	Номер протоколу	Підпис завідувача кафедри

1. Вступ

Злочинна шахрайська діяльність окремих осіб чи спеціально організованих груп, спрямована на посягання на власність, суттєво зростає в умовах динамічного розвитку інформаційних систем, комп'ютерних та інтернет-технологій. На сьогоднішній день важко назвати сферу, яку б шахраї обійшли стороною: під їх прицілом перебувають банківська система та ринок страхування, реальна економіка та публічні фінанси. Найбільш уразливою категорією осіб, що потерпає від дій зловмисників, лишаються також пересічні громадяни. Постійне удосконалення технологій, якими оперують злочинці, використання нових, нетрадиційних способів їх здійснення вимагає цілеспрямованого вивчення даної практики, тим більше, що чинне законодавство суттєво відстає від криміногенних реалій та не забезпечує повноцінного захисту прав та інтересів як самої держави, так і суб'єктів господарювання та фізичних осіб.

Навчальна дисципліна "Протидія фінансовим шахрайствам" є вибірковою навчальною дисципліною та вивчається згідно з навчальним планом підготовки фахівців освітнього ступеня "магістр" за усіма спеціальностями.

У процесі навчання студенти отримують необхідні знання під час проведення аудиторних занять, самостійної роботи, консультацій з ведучими викладачами. Лекційна форма навчання поєднується з різними видами семінарських занять. З метою активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів застосовуються сучасні методи навчання, зокрема, ділова гра, проблемні лекції; міні-лекції; мозкові атаки, семінари-дискусії, робота в малих групах, презентації, метод Дельфі тощо. Важливою умовою якісного засвоєння навчального матеріалу є самостійна робота студентів з економічною літературою, нормативними актами, ресурсами Internet, виконання передбаченого переліку завдань під методичним керівництвом викладача. Індивідуально-консультативна робота здійснюється за затвердженим кафедрою графіком у формі індивідуальних та групових занять.

Результатом опанування дисципліни є формування предметних, професійних, когнітивних та особистих компетентностей студентів, що дозволяють виявляти ознаки фінансових шахрайств з боку окремих осіб чи груп осіб та ефективно їм протидіяти.

Мета навчальної дисципліни: формування у майбутніх фахівців теоретичних знань щодо сутності фінансових шахрайств та особливостей їхнього прояву у різних сферах економічної діяльності, опанування практичними способами протидії злочинним діям шахраїв.

Курс	1М	
Семестр	1	
Кількість кредитів ECTS	5	
Аудиторні навчальні заняття	лекції	20
	семінарські, практичні	20
Самостійна робота		110
Форма підсумкового контролю	залік	

Структурно-логічна схема вивчення навчальної дисципліни:

Попередні дисципліни	Наступні дисципліни
Історія економіки та економічної думки	Дипломне проектування
Макроекономіка	—
Мікроекономіка	—
Гроші та кредит	—
Фінанси	—

2. Компетентності та результати навчання за дисципліною:

Компетентності	Результати навчання
Здатність аналізувати та робити оцінювання вітчизняного і зарубіжного досвіду становлення і розвитку знань про фінансові шахрайства та встановлення відповідальності за їх скоєння	Аналізувати та робити оцінювання вітчизняного і зарубіжного досвіду становлення і розвитку знань про фінансові шахрайства Працювати з нормативно-правовою базою з питань встановлення відповідальності за скоєння шахрайств Робити оцінювання світового досвіду заволодіння коштами способом створення фінансової піраміди
Здатність до виявлення ознак шахрайських дій з боку окремих осіб чи груп осіб та запровадження ефективних способів протидії їм	Виявляти фінансові шахрайства у банківській сфері та пропонувати способи протидії їм Виявляти фінансові шахрайства у сфері страхування та пропонувати способи їх уникнення Виявляти фінансові шахрайства в діяльності підприємств та пропонувати способи протидії їм Виявляти фінансові шахрайства у бюджетно-податковій сфері та пропонувати способи боротьби із зловживання з боку окремих осіб чи їх груп
Здатність до виявлення ознак фальсифікацій у фінансовій звітності економічних суб'єктів	Виявляти наявність фальсифікацій у фінансовій звітності суб'єктів господарювання

3. Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Сутність шахрайства та його ознаки

1.1. *Поняття шахрайства.*

Етимологія терміну "шахрайство". Підходи до визначення сутності шахрайства. Тлумачення сутності шахрайства у законодавстві окремих країн світу. Об'єктивна та суб'єктивна сторони шахрайства.

1.2. *Характерні ознаки та особливості шахрайства.*

Характерні ознаки шахрайства. Місце шахрайства серед злочинів проти власності. Відмінність шахрайств від інших злочинів.

1.3. *Психологічний механізм реалізації злочинного діяння (діяльності).*
Мотивація шахрайства.

"Трикутник шахрайства". Обставини, що обумовлюють вчинення шахрайств. Фінансовий тиск. Тиск пороків та згубних звичок. Тиск, пов'язаний з роботою. Інші види тиску зовнішніх обставин.

1.4. *Форми та види шахрайства.*

Обман і зловживання довірою як основні форми шахрайства. Класифікація обману. Сутність обману за змістом і за формою. Активний і пасивний обман. Особливості використання прийому "зловживання довірою". Традиційні та нові види шахрайства: шахрайство при угодах купівлі-продажу, циганський гіпноз, ігрове шахрайство, шахрайство на ринку цінних паперів, шахрайство у сфері вексельних відносин, шахрайство у сфері обігу житла, шахрайство у сфері страхових послуг, шахрайство у сфері працевлаштування, інвестиційне шахрайство, інтернет-шахрайство, шахрайство з використанням "ляльки", фармазонство та інші.

1.5. Фінансові шахрайства як різновид шахрайств.

Сутність фінансових шахрайств. Загальна характеристика фінансових шахрайств за сферами здійснення злочинів.

Тема 2. Фінансові шахрайства у банківській сфері та способи протидії їм

2.1 Фінансові шахрайства у банках та їх класифікації.

Сутність фінансових шахрайств у банках та особливості їх скоєння. Класифікації здійснення шахрайств у банківській сфері.

2.2. Характеристика шахрайств у банківській сфері за суб'єктом їх вчинення.

Шахрайства, вчинені працівниками банківської установи. Шахрайства, вчинені власниками та керівниками банку. Шахрайства, вчинені клієнтами банку. Шахрайства, вчинені третіми особами.

2.3. Шахрайства, вчинені працівниками банківської установи, та способи протидії їм.

Шахрайства при розрахунково-касовому обслуговуванні. Шахрайства у кредитному відділі. Шахрайства з ресурсами і цінними паперами. Фальсифікація залишків у картках бухгалтерського обліку. Шахрайства з валютними операціями. Основні прийоми протидії шахрайствам, які вчиняються працівниками банку.

2.4. Шахрайства клієнтів банку з кредитами та способи їх запобігання.

Способи шахрайського отримання кредитів. Фальсифікація документів. Використання фіктивних підприємств. Застосування "дутих" застав. Хибна заява про смерть. Зловживання при використанні банківських гарантій та поручительств. Інші способи обману.

2.5. Шахрайства, вчинені третіми особами та способи убезпечення від них.

Шахрайства з банківськими картками. Розкрадання з використанням електронно-обчислювальних машин, телекомунікаційних та комп'ютерних інтернет-мереж та систем. Поняття скімінгу, кеш-трепінгу, кардінгу, фішингу.

2.6. Політика запобігання шахрайству банку

Політика запобігання шахрайству українських банків. Мета, завдання та об'єкти політики. Способи боротьби із шахрайством.

Тема 3. Фінансові шахрайства у сфері страхування

3.1. Сутність та класифікація шахрайств у сфері страхування.

Поняття страхового шахрайства. Мотиви здійснення страхових шахрайств. Класифікація шахрайств у сфері страхування. Прояви розвитку страхового шахрайства у залежності від стадії розвитку страхового ринку.

3.2. Учасники страхового ринку та їх характеристика.

Страхові компанії. Страхові посередники. Страхувальники. Професійні оцінювачі ризиків і збитків. Органи контролю за страховою діяльністю.

3.3. Характеристика шахрайств у сфері страхування за суб'єктом їх вчинення. Характерні риси страхових шахраїв.

Шахрайства, вчинені страховими компаніями. Шахрайства, вчинені працівниками страхових компаній та пов'язаними з ними організаціями. Шахрайства, вчинені страхувальниками. Типи та характеристика страхових шахраїв.

3.4. Способи виявлення та уникнення страхових шахрайств.

Загальні способи виявлення шахрайських дій у сфері страхування. Індикатори наявності шахрайських схем. Основні заходи протидії страховим шахрайствам. Самозахист. Попередження страхових зловживань. Співпраця та обмін інформацією між страховиками, органами нагляду та детективними агентствами. Формування груп для дослідження і класифікації страхових злочинів і боротьби з ними.

3.5. Громадські організації по боротьбі зі страховими шахрайствами

Місце громадських організацій окремих країн світу у боротьбі зі страховим шахрайством та мінімізації фінансових втрат суб'єктів страхової системи. Досвід США, Великобританії, Канади, Австралії та інших країн.

Тема 4. Протидія шахрайствам в діяльності підприємства

4.1. Шахрайства в діяльності підприємства: сутність та особливості.

Шахрайські операції на підприємствах та основні мотиви їх вчинення. Відмінні риси шахрайств, вчинених на підприємствах.

4.2. Характеристика шахрайств в діяльності підприємств за суб'єктом їх вчинення.

Шахрайства, вчинені найманими працівниками. Шахрайства з боку керівників та менеджерів. Шахрайства з боку партнерів. Шахрайства з боку замовників (клієнтів).

4.3. Шахрайства найманих працівників та способи протидії їм.

Типові шахрайства з боку найманих працівників: крадіжки, підробка документів, змова з постачальниками чи клієнтами, підміна товарів тощо. Основні прийоми протидії шахрайствам, які вчиняються працівниками підприємства.

4.4. Шахрайства з боку постачальників і клієнтів та способи їх уникнення.

Типові шахрайства з боку постачальників: підробка документів, постачання бракованих товарів (продукції), співпраця на умовах попередньої оплати за відсутності реальних намірів контрагента до співпраці тощо. Типові шахрайства з боку клієнтів: неплатежі за поставлений товар, отримання оплати за невиконану роботу тощо. Основні прийоми протидії шахрайствам, які вчиняються постачальниками і клієнтами.

4.5. Шахрайства з боку керівників та менеджерів підприємства та способи їх виявлення.

Типи шахрайств з боку керівників та менеджерів: фальсифікація документів, приписки, зловживання тощо. Способи виявлення зловживань з боку керівників та менеджерів підприємства.

4.6. Внутрішній аудит як спосіб запобігання шахрайствам на підприємстві.

Базові засади функціонування служби внутрішнього аудиту. Об'єкти аудиту. Права і обов'язки аудиторів. Аудиторський висновок.

Тема 5. Шахрайства з фінансовою звітністю, способи їх виявлення та попередження

5.1. Фальсифікація фінансової звітності.

Економічна природа фальсифікації фінансової звітності. Ознаки шахрайств зі звітністю. Юридична сторона шахрайств з фінансовою звітністю. Ознаки фальсифікації звітності. Цілі фальсифікації фінансової звітності.

5.2. Способи фальсифікації фінансової звітності.

Викривлення бухгалтерських записів. Пропуск показників звітності. Елементи бухгалтерського обліку, які призводять до маніпуляцій з фінансовою звітністю. Проведення нікчемних правочинів. Загальні правила складання звітності. Правила складання звітності, передбачені обліковою політикою підприємства.

5.3. Наслідки фальсифікації фінансової звітності.

Фінансові втрати від фальсифікацій. Нефінансові втрати від шахрайських дій зі звітністю та їх загальна характеристика.

5.4. Методи виявлення фальсифікацій та запобігання шахрайствам з фінансовою звітністю.

Внутрішній та зовнішній аудит. Корпоративний контроль. Ключові фінансові індикатори, що дозволяють виявляти фальсифікації фінансової звітності. Закон Сарбейнса-Окслі.

Тема 6. Шахрайства у бюджетно-податковій сфері

6.1. Шахрайства у бюджетній сфері.

Особливості здійснення шахрайств у бюджетній сфері. Загальна характеристика та способи шахрайств у бюджетній сфері. Шахрайства, вчинювані особами, наділеними бюджетними повноваженнями. Шахрайства розпорядників та одержувачів бюджетних коштів. Способи боротьби із зловживаннями.

6.2. Шахрайства у сфері публічних закупівель.

Зловживання при здійсненні та участі у публічних закупівлях. Методи корупції у бюджетній сфері. Способи зниження ризиків виникнення шахрайств у сфері закупівель.

6.3. Шахрайства у податковій сфері.

Особливості здійснення шахрайств у податковій сфері. Загальна характеристика та способи шахрайств у податковій сфері. Шахрайські схеми уникнення сплати чи пред'явлення вимоги щодо незаконного відшкодування окремих податків. Шахрайства, вчинювані керівниками та фахівцями Державної фіскальної служби. Шахрайства з боку платників податків і зборів. Статистична інформація про обсяги здійснених шахрайств та завдані збитки для бюджету. Способи боротьби із шахраями.

6.4. Митне шахрайство.

Сутність та особливості митного шахрайства. Шахрайства, вчинювані митниками. Шахрайства з боку експортерів та імпортерів. Статистична інформація про обсяги здійснених шахрайств та завдані збитки для бюджету. Способи боротьби із шахраями.

Тема 7. Шахрайства, вчинені способом створення фінансової піраміди

7.1. Поняття та ознаки фінансової піраміди.

Фінансова піраміда як спосіб шахрайства. Історія виникнення та розвитку фінансових пірамід. Мета створення фінансової піраміди. Предмет шахрайства. Головні та додаткові ознаки фінансової піраміди. Операції з фінансовими активами, які не є фінансовою пірамідою.

7.2. Технології заволодіння коштами способом фінансової піраміди.

Характеристика основних злочинних технологій заволодіння коштами: створення суб'єктів господарювання або набуття права на створені суб'єкти; проведення розвідувальних заходів; організаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності злочинної групи; залучення нових учасників фінансової піраміди; застосування психологічного впливу на громадян.

7.3. Різновиди фінансових пірамід.

Характеристика основних різновидів фінансових пірамід. Замасковані піраміди; піраміди як альтернатива іпотечному і споживчому кредитуванню; піраміди, які працюють під виглядом макрофінансових організацій, кредитно-споживчих організацій та ломбардів; організації, що пропонують послуги з рефінансування боргів фізичних осіб перед кредитними установами; псевдопрофесійні учасники фінансового ринку. Неконтрольовані інвестиційні схеми. Піраміди Понці.

7.4. Наслідки створення та діяльності фінансових пірамід. Способи захисту від фінансових пірамід.

Економічні та соціальні наслідки діяльності фінансових пірамід. Способи захисту від фінансових пірамід. Роль держави у захисті громадян та фінансової системи від фінансових пірамід. Підвищення фінансової грамотності населення як форма самозахисту від фінансових шахрайств.

Тема 8. Відповідальність за вчинення шахрайств

8.1. Відповідальність за вчинення шахрайств в Україні.

Відповідальність за шахрайства у Кримінальному кодексі України. Критерії встановлення відповідальності та передбачені форми покарання. Відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами. Відповідальність за фальсифікацію звітності. Відповідальність за ухилення від сплати обов'язкових платежів. Відповідальність за незаконні дії у сфері бюджету.

8.2. Відповідальність за шахрайства за законодавством зарубіжних країн.

Особливості іноземного законодавства у питаннях відповідальності за вчинення шахрайств. Досвід окремих країн світу. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та міжнародного кримінального законодавства у контексті шахрайства.

8.3. Аналіз чинної практики притягнення до відповідальності за вчинення шахрайств.

Статистика розгляду справ про фінансові шахрайства. Результати судових засідань. Покарання осіб, причетних до реалізації злочинних схем.

8.4. Напрями удосконалення українського законодавства у питаннях відповідальності за вчинення шахрайств.

Норми українського законодавства, які доцільно переглянути задля підвищення ефективності боротьби із шахрайством. Передовий досвід зарубіжних країн у контексті притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення шахрайських дій у контексті його впровадження в Україні.

4. Порядок оцінювання результатів навчання

Система оцінювання сформованих компетентностей у студентів враховує види занять, які згідно з програмою навчальної дисципліни передбачають лекційні, семінарські, практичні заняття, а також виконання самостійної роботи. Оцінювання сформованих компетентностей у студентів здійснюється за накопичувальною 100-бальною системою. Відповідно до Тимчасового положення "Про порядок оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою" ХНЕУ ім. С. Кузнеця.

Поточний контроль здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних та семінарських занять. Підсумковий контроль проводиться у формі підсумкової письмової контрольної роботи у формі колоквиуму.

Поточний контроль з даної навчальної дисципліни проводиться в таких формах:

- активна участь у дискусії та презентації матеріалу на семінарських заняттях;
- проведення поточного тестування;
- проведення письмової контрольної роботи на практичному занятті;
- проведення письмової контрольної роботи на семінарському занятті;
- усне опитування.

Підсумковий контроль з даної навчальної дисципліни проводиться у формі колоквиуму після того, як розглянуто увесь теоретичний матеріал та проведені семінарські заняття.

Порядок проведення поточного оцінювання знань студентів. Оцінювання знань студента під час семінарських і лекційних занять проводиться за такими критеріями:

- розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються;
- ступінь засвоєння фактичного матеріалу навчальної дисципліни;
- ознайомлення з рекомендованою літературою, а також із сучасною літературою з питань, що розглядаються;

вміння поєднувати теорію з практикою під час розгляду практичних ситуацій у процесі виконання індивідуальних завдань і завдань, винесених на розгляд в аудиторії;

наявність логіки, структурованості, науковості стилю викладання матеріалу в письмових роботах і під час виступів в аудиторії, вміння обґрунтовувати свою позицію, узагальнювати інформацію.

Максимально можливий бал за конкретним завданням ставиться за умови відповідності виконаного завдання студента або його усної відповіді всім зазначеним критеріям. Відсутність тієї або іншої складової знижує кількість балів. У процесі оцінювання індивідуальних завдань увага також приділяється якості, самостійності та

своєчасності здачі виконаних завдань викладачу згідно з графіком навчального процесу. Якщо якась із вимог не буде виконана, то бали будуть знижені.

Письмові контрольні роботи проводяться двічі за семестр: один раз на лекції та один раз на семінарському занятті та включають перелік теоретичних та проблемних питань різного рівня складності відповідно до тем навчальної дисципліни.

Поточний тестовий контроль проводиться двічі за семестр. Тест включає запитання одиничного і множинного вибору щодо перевірки знань основних категорій навчальної дисципліни.

Усне опитування проводиться один раз за семестр та передбачає трихвилинну доповідь кожного студента перед групою за одним з питань, всліпу вибраним з єдиного банку. Перелік питань у банку заздалегідь доводиться до відома студентів.

Підготовка та захист презентації передбачає формування інформаційного масиву у межах 10 слайдів з використанням програмного засобу Power Point та наступну п'ятихвилинну доповідь кожного студента за самостійно обраним напрямом дослідження у межах тем навчальної дисципліни.

Порядок проведення підсумкового контролю з навчальної дисципліни.

Підсумковий контроль знань та компетентностей студентів із навчальної дисципліни здійснюється на підставі проведення підсумкової контрольної роботи у формі колоквиуму. Підсумкова контрольна робота охоплює програму дисципліни і передбачає визначення рівня знань та ступеня опанування студентами компетентностей (див. табл. 2.1).

Завданням підсумкової контрольної роботи є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, вміння формулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо. В умовах реалізації компетентнісного підходу підсумкова контрольна робота оцінює рівень засвоєння студентом компетентностей, що передбачені кваліфікаційними вимогами.

Студент, який із поважних причин, підтверджених документально, не мав можливості брати участь у формах поточного контролю, має право на їх відпрацювання у двотижневий термін після повернення до навчання за розпорядженням декана факультету відповідно до встановленого терміну.

Студента слід **уважати атестованим**, якщо сума балів, одержаних за результатами підсумкової/семестрової перевірки успішності, дорівнює або перевищує 60.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни розраховується з урахуванням балів, отриманих за всіма передбаченими формами контролю. Сумарний результат у балах за семестр складає: *"60 і більше балів – зараховано"*, *"59 і менше балів – не зараховано"* та заноситься у *залікову "Відомість обліку успішності"* навчальної дисципліни. У випадку отримання менше 60 балів студент за розпорядженням декана отримує можливість відпрацювати викладачеві окремі теми з тим, щоб вийти на необхідний мінімум. Після цього приймається рішення відповідно до чинного законодавства: "зараховано" – студент продовжує навчання за графіком навчального процесу, а якщо "не зараховано", тоді декан факультету пропонує студенту повторне вивчення навчальної дисципліни протягом наступного навчального періоду самостійно.

Кожна підсумкова контрольна робота включає чотири теоретичних та проблемних питання, які дозволяють діагностувати рівень теоретичної підготовки студента і рівень його компетентності з навчальної дисципліни.

Розподіл балів за тижнями

Теми навчальної дисципліни		Поточна контрольна робота на лекції	Поточна контрольна робота на практичному занятті	Тестування	Усне опитування	Презентації	Колоквіум	Усього
1		2	3	4	5	6	7	8
Тема 1	1 тиждень							
Тема 2	2 тиждень		10					10
	3 тиждень	10						10
Тема 3	4 тиждень			10				10
Тема 4	5 тиждень							
Тема 5	6 тиждень					20		20
Тема 6	7 тиждень			10				10
Тема 7	8 тиждень				20			20
	9 тиждень						20	20
Тема 8	10 тиждень							
Усього		10	10	20	20	20	20	100

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D	задовільно	
60 – 63	E		
35 – 59	FX	незадовільно	не зараховано
1 – 34	F		

5. Рекомендована література

Основна

1. Калюжний А.В. Шахрайство з фінансовими ресурсами / А.В. Калюжний. – Одеса : Приста, 2014. – 215 с.
2. Лежава А. Крах денег или как защитит сбережения в условиях кризиса / А. Лежава. – М.: Книжный мир, 2010. – 288 с.
3. Лученок А.И. Мошенничество в бизнесе / А. И. Лученок. – Минск: Амалфея, 1997. – 272 с.
4. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальна відповідальність за шахрайство в Україні та за кордоном: порівняльно-правове дослідження : монографія / А. В. Савченко, Ю. Л. Шуляк. – К. : Вид-во ТОВ "НВП"Інтерсервіс", 2013. – 216 с.
5. Сотникова Л. В. Мошенничество с финансовой отчетностью: выявление и предупреждение / Л. В. Сотникова. – М.: Изд-во "Бухгалтерский учет", 2011. – 208 с.

Додаткова

6. Банах С. Шахрайство, вчинене способом фінансової піраміди (українські реалії) / С. Банах, А. Немоскальов // Актуальні проблеми правознавства. – 2016. – Випуск 3 (7). – С. 74 – 77.
7. Брюханов М. Ю. Фальсификация финансовой отчетности: обнаружение и предотвращение / М. Ю. Брюханов. – Диссертация канд. экон. наук: 08.00.12, Финансовая академия при Правительстве Российской Федерации. – Москва, 2009. – 198 с.
8. Бюджетное возмещение и махинации с НДС: учеб. пособие для вузов / В. Н. Бесчастный, В. И. Лазуренко. – Донец. юрид. ин-т. – Донецк : Норд-Пресс, 2008. – 689 с.
9. Ємельянова В. М. Енциклопедія починаючого підприємця: Практичні рекомендації. – М.: Бук-прес. – 2016. – 816 с.
10. Жилкина М. С. Страховое мошенничество: Правовая оценка, практика выявления и методы пресечения / М. С. Жилкина. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 192 с.
11. Зубок М.І. Протидія шахрайству в системі економічної безпеки банку / М. І. Зубок, С.М. Яременко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 2. – С. 191 – 202.
12. Калюжний Р. А. Окремі питання протидії шахрайству у сфері страхування / Р. А. Калюжний, В. Д. Гавловський, І. Г. Андрущенко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – Вип. 17. – С. 57-68.
13. Кришевич О. В. Відповідальність за шахрайство у кримінальному праві Англії / О. В. Кришевич // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки – 2014. – Вип. 2. Том 4. – С. 29 – 34.
14. Маковоз О.С. Система захисту інформації платіжних карт в Україні / О.С. Маковоз, Т.С. Передерій, Чмирь А.Ю. // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. – 2017 – № 12. – С140 – 150.
15. Носенко М. С. Шахрайство в сфері автострахування та методи боротьби з ним / М. С. Носенко, Л. Г. Мочона // Економіка та держава. – 2012. – № 5. – С. 113 – 115.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

16. Звіт про методи боротьби з корупцією у сфері державних закупівель: передовий міжнародний досвід / А. Каліна, В. Деревянкін, С. Брун-Нільсен та ін. – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/Report-on-anti-corruption-UKR1.pdf>.

17. Гарнага Є. В. Розробка комплексної програми дій для боротьби з шахрайством на підприємстві / Є. В. Гарнага // Ефективна економіка. – 2011. – № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=662>.

18. Кримінальний кодекс України : Закон України № 2341-III від 5 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.